

Kap 19 : ”Reformprinsen” (II) (1824-1844).

”En stor och sann idé, en gång uttalad, är odödlig.”
Oscar, kronprins av Sverige-Norge.

Oscars kronprinstid började formellt vid Karl XIII:s död den 5 februari 1818, i praktiken den 1 februari 1824 då han utnämndes till vicekung av Norge. Utnämningen varade dock bara ett halvår. Det förväntades att han skulle få ett eget politikområde men så blev det inte. Oscar kämpade hela kronprinstiden att etablera en egen profil vid sidan av att vara faderns handgångne man. Det lyckades bara delvis. Kröningspresentationerna 1844¹ uppehöll sig vid hans hedersposter, resor, representation, hälsa, välgörenhet, intresse för litteratur, musik, målning, naturvetenskap & sociala frågor, lugnande inflytande på fadern och vid hans inbrott som norsk vicekung & som regent. Jag gör några nedslag...

*

Oscar & Josefinas samliv tycks ha inletts Josefinas 18-årsdag den 14 mars 1825 enligt äktenskapskontraktet. Fram till dess hade Oscar en hålldam Gustava Björklund (1794-1862) eftersom avhållsamhet ansågs menlig för hälsan. 1826-1831 fick de fem barn. Familjelivet hade ett rykte av solid borgerlighet och tog mycket av Oscars tid. Hemlivet fick sig dock en törn när han cirka 1836 inledde ett förhållande med skådespelerskan Emelie Högqvist (1812-1846).

Oscar ägnade sig kronprinstiden mycket åt målning, musik & samhällsdebatt. Han var kansler i Konstakademien & 1:e hedersledamot i Musikaliska akademien, sysslade med hovteater – regi, spel & kostymer, var medlem i Harmoniska sällskapet, Sällskapet för sångövningar, Jägarförbundets musiksektion & tog musiklektioner av Adolf Fredrik Lindblad. Som konstnärlig dilettant skall man nog inte lägga för stor vikt vid hans alster. Två tavlor nämns: Döbelns monument i Karlbergs park (1828) & fregatten Eurydice i sjönöd (1830).² Han förefaller ha delat sin lärare Westins förkärlek för det petigt realistiska. Oscars musik, ett tjugotal verk i olika genrer, har bättre rykte: En sorgmarsch till Karl XIII:s begravning (1818). En tonsättning av Hugos poem ”Le pirate”. Operan ”Ryno eller, Den vandrande riddaren”, som Oscar slutförde efter kompositören Eduard Brendlers död 1831 under handledning av sin musiklärare Lindblad. Oscar förefaller ha skiljt sig med heder från uppgiften.³ Oscar är annars som bäst i sina debattböcker & -artiklar där hans detaljkunskaper & förmåga att strukturera ämnet kommer till sin rätt:

- 1840 publicerade sig Oscar anonymt med en bok ”Om Straff och Straff-anstalter”⁴ (gula boken kallad) som väckte stort uppseende både i Sverige och utomlands. Den kom att översättas till norska, tyska, franska, engelska, nederländska, & italienska. Den var en plädering för en liberal straffrätt – avskaffandet av kroppsstraff, ensam- i stället för gemensamhetsfängelse – och kom att spela en roll för opinionsbildningen. Boken innehåller ingen referenslista men citerar utförligt ur den samtida litteraturen. Eftervärlden har huvudsakligen intresserat sig för om det var Oscars eget verk eller om han hade hjälp. Den troligaste kandidaten har varit Clas Levijn, 1835-1844 ordförande

¹ N.N. 1844; N.N. 1845.

² Lindwall 1994: s. 154.

³ Wiklund 1991.

⁴ Prins Oscar 1840.

i "Styrelsen för rikets fängelser och arbetsinrättningar", och med liknande åsikter. Ett PM från hans hand finns bevarat i Oscars arkiv.⁵

- Andra debattinlägg samma tid handlade om folkskolorna⁶, kommunallagarna⁷, spannmålslagarna⁸ & fälttjänsten⁹.

Oscar intresserade sig också för nykterhetsarbetet och var sedan 1837 1:e hedersledamot i paraplyorganisation "Svenska sällskapet för nykterhet och Folkuppfostran". Han deltog på möten och ville föregå med gott exempel. Historikern Carl Grimberg tillskriver honom yttrandet: "Jag har för alltid av sagt mig brännvinet. Men på det man icke må säga, att sådant för furstar intet betyder, då till ersättning vinet står dem till buds, vill jag härmed förklara, att jag även vill avstå från bruket av vin utom vid nattvarden, vid möjlig ordination av läkare samt där underdåniga skålar drickas."¹⁰ Oscars intresse tycks ha väckts av den amerikanske nykterhetspredikanten Robert Baird som 1835 besökte Sverige, beviljades audiens & t o m tilldelades förtjänstmedaljen *Illis quorum*. En stark kontrast mot Bairds mottagande i St Petersburg & Köpenhamn där han betraktades som en samhällsfarlig uppviglare.¹¹

Eftersom Oscars liberala omsvängning skedde under samma period 1836-42 som han umgicks med Emilie Högvist kan man anta att hon hade någon del i den. Hon hade ett stort umgänge av liberala journalister & teaterfolk och höll salong. Det förefaller inte troligt att Oscar diskuterade politik med deltagarna, men kanske satt han med inkognito.

*

Det har antagits att anledningen till att Oscar inte av fadern involverades mera i riksstyret berodde på hans liberala värderingar & popularitetsjakt. Det är svårt att leda i bevis. Båda var av sin tid. Fadern mera en despot av Napoleon-typ. Sonen mera en upplyst monark i 1700-talstappning. Fadern ville domptera sina statsråd. Sonen ville manipulera dem. Det som går att bevisa är att fadern var misstänksam mot alla konkurrenter, varav sonen definitivt var en, men att de ansåg det viktig att hålla en enad fasad utåt. Oscar gjorde kronprinstiden korta inhopp som norsk vicekung & regent, representerade och besökte Ryssland & Tyskland. Hans främsta egna insats anses ha varit karantänsarbetet under koleraepidemin 1834 då han utsatte sig för livsfara. Tyvärr har jag inte kunnat hitta några detaljer. Under perioden växte missnöjet med fadern och 1840 & -41 års riksdag gick det rykten om att denne skulle tvingas abdikera till förmån för sonen. För att dementera alla sådana rykten spelade far & son de första dagarna i februari 1840 upp ett offentligt försoningsdrama. Fadern erbjöd sig storsint att lämna allt regeringsarbete till sonen och bosätta sig i Norge. Oscar bekände skakande av gråt sin kärlek och vördnad, föll på knä och besvor fadern att återta sitt beslut. Inte ett öga var torrt.¹²

*

⁵ Hafström 1969.

⁶ N.N. (1839.) Om folkskolor. Post- och Inrikes Tidningar, 1839-02-15.

⁷ N.N. (1839) Några ord om Municipalstyrelser, i anledning af norska lagen om Förmanskapet, med tillämpning på Sverige. Post- och Inrikes Tidningar, 1839-03-23.

⁸ N.N. (1840.) Några ord om spannmålslagarna. Stockholm: Norstedt.

⁹ N.N. (1842.) Om fälttjänsten. [Skrift. Ej lokaliserad.]; N.N. (1844.) P.M. rörande infanteri exercis-reglementet år 1844. Stockholm: Norstedt; N.N. (1854.) Soldat-undervisning för svenska armén.

¹⁰ Grimberg 1913: del 9, s. 109.

¹¹ Jansson, 2009 : ss. 103-104.

¹² Sjövall 1943: ss. 84-85; I: Söderhjelm & Palmstierna 1944: s. 299.

Under Oscars kronprinstid skedde hans historielärare Erik Geijers s k liberala avfall. Benämningen är missvisande. Geijer själv ansåg det som ett vetenskapligt ställningstagande. I ett brev den 24 februari 1838 till Aftonbladets redaktör Hans Järta formulerade han det som: ”Mitt avfall är ifrån den *Historiska skolan* - emedan jag blivit allt mer övertygad, att historien ej kan ge, men väl modifiera principen för handling, och att denna tvärtom måste vara varje tidevarvs egen insats.” Historiens gång kunde inte kommenderas fram utan skapades av – ”växte fram ur” – varje lands unika traditioner. Sveriges historia var således inte deras kungars, utan folkets. Mest citerad är Geijers föreläsning 1844 i den andan, ”Om vår tids samhällsförhållanden”, där han tolkar 1830-talets politiska konflikter som att folket (=borgerligheten) i upplysningens anda hade blivit medvetet om sina rättigheter. Egendom & personliga meriter var nu viktigare än börd.

Geijers avfall låg i tiden i så måtto att det var uppenbart att samhällsförändringarna inte längre drevs fram uppifrån av regenten utan nedifrån genom riksdagen. Till den insikten hörde ett nygammalt synsätt på regentens roll som medlare mellan särintressen snarare än drivande kraft. Den mest kände förespråkaren för det synsättet, statsvetaren Benjamin Constant, tillhörde faktiskt på sin tid Karl Johans umgängeskrets, men det är svårt att urskilja någon påverkan av hans idéer vare sig hos Karl Johans eller sonens praktik. Constants idéer påstås dock ha varit populära i riksdagen, men jag har inte kunnat lokalisera någon källa. Den forskning jag hittat pekar i motsatt riktning – att Oscar uppfattade regenten som folkets ”ombud”. Rätt naturligt i en valmonarki. Eriksson (1954) sammanfattar Oscars praktik så här:

Forskningen har påvisat, att Oscar I icke hade den avlägsnaste tanke att förhjälp parlamentarismen till seger; hans dröm var i stället att återvinna vad kungamakten under Carl Johans senare år förlorat i makt och anseende, och det ville han göra genom att försona stånd och partier och inspirera dem till osjälvisk samverkan till hela riksmenighetens bästa. ... Även om förhållandena i Norge fört konung och liberaler samman i fruktan för ett renodlat bondevälde, skilde de sig alltjämt på den viktiga punkten om parlamentarism. Detta blev på ett dramatiskt sätt uppenbart för en större krets i början av året 1847. Konung Oscar upptäckte nämligen då att statsrådet Wærn bakom hans rygg agiterat för ett i representationskommittén framlagt förslag om att all makt skulle samlas i den påtänkta riksdagens andra kammare, vilket i realiteten innebar att den personliga kungamakten sattes ur spel. ... Det var en konselj, som förde de närvarandes tankar till Carl Johans dagar och i sak innebar den att brytningen mellan Oscar I och liberalerna var definitiv, även om den tills vidare nödtorftigt maskerades. ... Konungens och liberalernas målsättning var icke densamma. För honom voro de ekonomiska och humanitära reformerna det angelägna, för dem en omstöpning av styrelseskicket.¹³

Efter februarirevolutionen [1848] var det två uppgifter, som syntes kungahuset viktigast: att upprätthålla lagarna och äganderätten samt förbättra arbetarnas villkor. Det förstnämnda föreföll endast möjligt, om maktmedlen bevarades i konungens hand, och därför syntes en representationsreform, som gav en enda samhällsklass makten - likgiltigt om det var storborgarna, byråkratien eller bönderna - vådlig för samhällslugnet... Alltjämnt gällde, att konungen måste vara hela folkets man.¹⁴

Liksom fadern misstrodde Oscar sin omgivning och tycks bara ha anförtrott sig till sin hustru. Kunskapen om hans politiska motiv & mognad är därför dålig. Hans minister Henrik Reuter dahl

¹³ Eriksson 1954: ss. 182-184.

¹⁴ Eriksson 1954: s. 200.

beskriver Oscars eget liberala avfall så här: "Han hade öfvertygat sig att hvad som var honom kärt, folkgunst, beröm i tidningarna, icke kunde vinnas genom eftergifter, liksom att det han af allt mest fruktade, folkogunst, hån, icke genom vänlighet kunde undvikas." Uttryckt på annat sätt: Oscar hade kronprinstiden föreställningar om att kunna manipulera opinionen i önskad riktning. Under regenttiden fann han, något yrvaket tycks det mig, att det fanns politiska konflikter som inte kunde sopas under mattan, utan måste hanteras.